

աղագրական դիրքը: Այսինքն՝ կասկած չկայ, որ Իրանի հիւսիսային մասը Մոնղոլների արշաւանքից սկսած մինչև օրս ենթակայ է եղել թուրք տարրի գերիշխանութեան, թէև Խորասանի գլխաւոր քաղաքները, ինչպէս են Մեշհէդ, Նիշաբուր, Սերղեւար ևայլն, կարողացել են միշտ իրանց իրանական ընդթը պահել: Այս դիտողութիւնը արել է Շարդէնը դեռ 17-րդ դարում, և նոյնիսկ 15-րդ ու 16-րդ դարերի իտալացի ճանապարհորդները իրանց տուած տեղեկութիւնների մէջ ասել են նոյնը: Եւ որովհետեւ մինչև այժմ նոյնը մնացել է անփոփոխ, կարծում ենք սխալուած չենք չինի, եթէ Իրանի թուրքերի ընդհանուր թիւը երկու միլիօն հաշուենք, որին կցելով Անդրկովկասի թուրքերի մէկ միլիօնը, ընդամենը բոլոր ազգերէջանների թիւը կը դառնայ երեք միլիօն:

H. Vambery

## ՋՐ ՀԱՆԿԻՐԸ

Հէօն Փոսթիէ'ի

Ո՛չ կոյր և ո՛չ թեազուրկ ծնաւ Փոքր Բիէն, այլ աւելի զէջ՝ առանց հայրենիքի. օրուան մը մէջ փողոցը կորսուած առարկաներու շարքին կը պատկանէր: Աղքատախնամ վարչութիւնը վերցուց ան և զրկեց սոսնտուի պղծթօնական պզտիկ համայնքի մը մօտ, Պալիւօ, ուր հասնելուն՝ ոչինչ գտան իր մասին ըսել, բայց միայն սա. «երկէն չէ»:

Ուրիշ ընկիւք բան չունենալուն՝ մեծցաւ: Երբ հինգ տարեկան եղաւ, դպրոց դրին զինքը՝ կարծես պատժելու համար: Իր ընկերները զինքը ծեծելու և ձեռքէն գնդակները խլելու մասին շատ լաւ կը համաձայնէին իրարու հետ: Չէր գանգատէր, կը զգար, որ մեծ յանցանքը իրենն էր. երկրէն չէր:

Երբ տասներեք տարեկան եղաւ, Աղքատախնամ վարչութիւնը դադրեցուց անոր թոշակը, նկատի ունենալով, որ

կարող էր իր պէտքերը հոգալ. ազատ էր և կրնար ուզած բանին ձեռնարկել. ոչ մէկը կ'արգելէր զինքը դառնալ կալուածատէր կամ խմբագիր: Գնաց աշխատեցաւ ագարակներուն մէջ և շարունակեց բնակիլ իր ստնտու ծնողքին մօտ, որ ծերացած էին, և աղքատ, տկար ու ընտանիքէ լքուած լինելուն՝ Փոքր Բիէն քիչ ատենէն անոնց միակ նեցուկն եղաւ:

Այս ջանասէր, պարկեշտ և սակաւապէտ տղուն իսկապէս միայն մէկ յանդիմանութիւն կարելի էր ընել. «երկրէն չէր»:

Տասնըութը տարեկան եղաւ: Այս միջոցին անծանօթ պատճառներէ ծագած յաճախադէպ հրդեհներ երկիրը կ'աւերէին: Գիւղացիները իրենց հունձքին, իրենց տանը համար վախի մէջ էին, և կը դողային իրենց եզներուն վրայ. բայց անվստահութեան ու նաև ազահութեան պատճառով իրենցմէ ոչ մէկը չէր համարձակեր ասպահովագրական պայմանագրութիւն մը կնքել:

Չորս համայնքներ էին աղէտէն հաւասարապէս վնասուածները, որոնք՝ մէկը միւսին խառնուելով՝ կը կորսուէին հովիտին խորը. պարկին յատակը մոռցուած վիճակախաղ զընդակներու նման: Գիւղապետութիւնները հաւաքուեցան և որոշեցին, որ անհրաժեշտ է ջրհանկիրներու ընկերութիւն մը կազմակերպել համայնքներու բնակիչներէն՝ անոնց թիւին համեմատականութեամբ: Պալիմօն՝ իր աննշան կարեւորութեանը համար՝ մէկ մարդ միայն պիտի տար:

Սակայն դժուարութիւն մը մէջտեղ ելաւ: Այս գիւղին մէջ ամենքը իրենց շահին շատ կապուած մարդիկ էին. չէին ուզեր տեղէ շարժիլ, եթէ իրենց քալած ճամբուն ծայրը անմիջական օգուտ մը չունենային: Ամէն մարդ շատ կը փափաքէր, որ իր ստացուածքը հրդեհի դէմ ասպահովուած լինի, բայց ոչ մէկը իր մէջ կոչուլ կը զգար ջրհան գործածելու և ուրիշին ստացուածքը պաշտպանելու:

Բարերադարձը, Պալիմօյի գիւղապետը կտրուկ բնաւորութեան տէր մէկն էր, և համոզուածի ամելիով դժուարութեան հանգոյցը քակեց: Դիմեց Փոքր Բիէնին:

—Տղաս, դուն երկրէն չես, ըսաւ, բայց ոչինչ, ատոր վրայ այլևս չմտածենք. դուն պիտի ըլլաս համայնքին ջրհանկիրը: Երկար ատենէ ի վեր մեր հողին վրայ կ'աղբիս և մինչև հիմա քեզմէ շատ դժգոհելու պատճառ տուած չես. ցոյց տուր, որ դուն բոլորովին արժանաւոր տղայ մըն ես: Պէտք է մարդ իր նմաններուն օգտակար ըլլայ, պէտք չէ որ փակուի իր անձնասիրութեանը մէջ, անձնութիւնները առաքելութիւններուն ամենէն գեղեցիկն է... Բարձրահասակ ես և բաւական լաւ

կազմ ունիս. դրացի համայնքներու տղոցը մէջ դուռն աչքի դարնող մէկը պիտի լինիս, ու մենք պիտի կրնանք հպարտանալ մեր ջրհանկիրովը. քեզ համազգեստ ալ շինել կու տանք... Դէ գնա, բոլոր բնակիչներուն համակրանքը քեզ հետ է. ապահով եղիր, որ հիմակուքնէ իսկ յարգանք և երախտագիտութիւն ունինք մեր ջրհանկիրին համար: Արդ'ն աներկբայ եմ, որ չպիտի թերանաս քանի մը արժանաւոր գործեր ընելէ: Կարող ես մեր վրայ վստահիլ, բարեկամս, գիտես, որ կրնանք խնդրել և ստանալ քեզ համար քաջերուն մրցանակը:

Եւ Փոքր Բիէն ոտացաւ մեծկակ սաղաւարտ մը, որ համազգեստը կը կազմէր:

Փոքր Բիէն հրդեհներու մէջ առաջին ամենավտանգաւոր տեղը կ'երևար: Այս բանը ընտկան կը համարուէր. երկրէն չէր. կորսնցներու ոչինչ չուներ. ոչ մէկը իր մասին կը դողար. օնինաւորապէս ոչ ծնողը ունէր և ոչ բարեկամներ: Միւս ջրհանկիրները խմաստուն շրջահայեցութեամբ մը կը կատարէին իրանց պարտականութիւնը. մարդ իր ընտանիքին նուիրուած է, և պէտք չէ խնթի պէս վտանգի մէջ նետէ ինքզինքը՝ երբ իր ետեւը զաւակներ և ինչքեր ունի:

Խրախոյսներ չէին պակսեր Պալիօյի ջրհանկիրին. տեղեկալը աչքէ չէր կորսնցնէր զինքը և շարունակ կը պոռար. «Բնջ Փոքր Բիէն վազէ, տղա՞ս»:

Ու օրին մէկը, Փոքր Բիէն տանիքէ մը հնոցին մէջ ինկաւ և հաւի մը պէս խորովուեցաւ:

Յաջորդ օրը առաւօտուն կը պատմէին արկածը ամէն տեղ, պանդոկներուն մէջ՝ իրարու ետեւէն կոնծելով. և, ամեն տեղ, եղբակացութիւնը նոյնն էր. «բայց և այնպէս երկրէն չէր»: Այդ տեսակ հաւաստում մը պատահարը նուազ տխուր և զոհը նուազ արգահատելի կը դարձնէր:

Յուզարկաւորութեան օրը ձախող օր մը եղաւ. քահանան պսակ ունէր կատարելիք՝ յուզարկաւորական արարողութեանն անմիջապէս ետքը, ու մինչև գերեզմանատուն չկրցաւ մեռելին ընկերանալ. գիւղապետը հիւանդ էր. մօտակայ գիւղերու ջրհանկիրները մրցումի կ'երթային. օգնականը հարսնիք գնացած էր. դաշտային պահակը դաւառ կանչուած էր. նամակարները իր պաշտօնը կը կատարէր. ուսուցիչը դաս կու տար. գիւղապետական խօրհրդականներէն մէկ քանին շուկայ դնացեր էին և միւսները շատ լուրջ և ստիպողական գործերով էին զբաղած. ստնտու ծնողքը անդամալոյծներ էին. այն քանի մը բնակիչները՝ որ կրնային երթալ՝ իրարու վրայ յոյս դրին. և վերջապէս ոչ մէկը տեղէն չշարժեցաւ:

Յուզարկաւորութեան արարողութենէն ետքը չորս մարդ շրճանկիրին դազաղը վերցուցին և, առանձին, ուղղուեցան դէպի գերեզմանատունը, կարծես թէ անծանօթի մը մարմինը փոխադրէին: Կէս օր էր. ընկճող արեւը կը ստիպէր մարդիկ շուքին ապաւինիլ. դազաղակիրները միայն փոշի կը հանէին իրենց ծանր ոտքերով:

Գերեզմանատունը եկեղեցիէն հեռու էր. կէս ճամբան՝ պատգարակը գետին դրին և կանգ առին՝ շունչ քաշելու համար:

—Ա՛յ, անպիտան. ի՞նչքան ծանր է, ըսաւ անոնցմէ մէկը:

—Կարժէ արդեօք այսքան յոգնիլ տղու մը համար, որ երկրէն չէ, պատասխանեց ուրիշ մը:

Կին մը, դուրսը աղմուկ լսելով, տանը սեմին վրայ երեւցաւ. երեսը խաչ հանեց և շտապով ներս մտաւ:

Մարդիկ լուռ կը հեային: Արեւադարձային տաքութեան տակ ճամբան կ'երկարէր՝ ճերմակ ու ամայի: Ամէն տեղ դուռները և փեղկերը փակ էին: Ոտը լուռութիւն մը, անհունութեան լուռութիւն մը կը տիրէր դաշտին վրայ: Օդը բուրուփնաւէտ էր. թիթեռնիկներ ինքզինքնին կը դիտէին մեռնողին սաղաւարտին մէջ, որ սպիտակ ծածկոյթին վրայ դրուած էր: Շուքին մէջ, դռան մը անկիւնը, մազերը թափած ծեր շուն մը կեցած էր և խորապէս կը մտածէր:

Քանի մը ըտպէ ետքը մեռելակիրները իրենց բեռը վերցուցին՝ գործը շուտ լրացնելու հապճեպով: Շունը կը դիտէր. նայեցաւ աջ ու ձախ, և միայն ու միայն անողոր արեւ տեսաւ: Այն ատեն այս քոսոտ, անդամալոյծ կենդանին ցաւագինօրէն կանգնեցաւ, և ոտքերը քարշ տալով, ինքնամփոփ, գլուխը ծռած, հետեցաւ դազաղին մինչև գերեզմանատուն՝ մարդկութեան յարգանք մը ընելու համար:

Յոնսերէնէ թարգմ.

Ա. Շահէն